การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น
A DEVELOPMENT OF THE ENRICHMENT CURRICULUM FOR LIFE SKILLS OF THE LOWER–SECONDARY STUDENTS

นวลใย สุทธิพิทักษ์[1] อรุณ จุติผล[2] สมาน อัศวภูมิ[3]
Nuanyai Suttipitak[1] Arun Jutiphon[2] Saman Asawapoorm[3]

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนา และหาประสิทธิผลของหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ดำเนินการวิจัยและพัฒนา 4 ตอน ได้แก่ 1) การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานและความต้องการจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตร 2) การสร้างหลักสูตร 3) การทดลองใช้หลักสูตร และ 4) การปรับปรุงหลักสูตร กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านนาเคียน ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2558 จำนวน 40 คน ใช้แบบแผนการวิจัยแบบสองกลุ่มทดสอบก่อน-หลัง (Pretest - Posttest Control Group Design) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย หลักสูตร คู่มือครู แบบสังเกตพฤติกรรมทักษะชีวิต และแบบบันทึกผลสะท้อนการเรียนรู้ ซึ่งมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากมีความสอดคล้อง โดยมีค่าดัชนีความเที่ยงตรงตามเนื้อหา รายข้ออยู่ที่ระหว่าง .83 –1.00 และค่าดัชนีความเที่ยงตรงตามเนื้อหาทั้งฉบับเท่ากับ .96 ส่วนแบบประเมินทักษะชีวิตมีค่าอำนาจจำแนกรายข้อระหว่าง .78 - .88 และมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ .80 สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (X) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการทดสอบค่าที (t - test)

ผลการวิจัยพบว่า 1) การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นประกอบด้วย สภาพปัญหาและความจำเป็น หลักการ วัตถุประสงค์ โครงสร้างเนื้อหาและเวลา การจัดกิจกรรม การเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติจริงแบบมีส่วนร่วมทั้งในและนอกโรงเรียน สื่อและแหล่งเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล ซึ่งหลักสูตรมีความสอดคล้องและเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ผลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยทักษะชีวิตของนักเรียนกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 คะแนนเฉลี่ยทักษะชีวิตของกลุ่มทดลองหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนการใช้หลักสูตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 2) ประสิทธิผลของหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นพบว่า พัฒนาการพฤติกรรมทักษะชีวิตของนักเรียนกลุ่มทดลองมีแนวโน้มสูงขึ้นและผ่านเกณฑ์ร้อยละ 80 ในครั้งสุดท้าย

คำสำคัญ : ทักษะชีวิต / หลักสูตรเสริม / นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น

---

[1] ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
[2] ดร.สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช : ประธานที่ปรึกษา
[3] รองศาสตราจารย์ ดร.สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี : กรรมการที่ปรึกษา

Abstract

The purposes of this research were to develop and study the effectiveness of the enrichment curriculum for life skills of the lower-secondary school students. The research method comprised of 4 steps; 1) basic data studied and analysis of the requirements necessary to develop the curriculum. 2) designing and constructing the curriculum 3) implementing the curriculum, and 4) improving the curriculum. The sample consisted of 40 Mathayomsuksa 2 students at Ban Nakean School in the first semester of 2015 academic year. Pretest - Posttest Control Group Design was generated with these sampling groups. Tools used in the research consisted of curriculum guides teachers, observation life skills and record results reflect learning. This is appropriate at a high level. Consistency the content validity index of the item .83 - 1.00 and the accuracy of the content of the original .96. The life skills test with the discriminative power between .78 - .88 and the reliability equal .80. The statistics for data analysis were percentage, mean, standard deviation and t – test.

The research results found that; 1) A development of the enrichment curriculum for Life skills of the lower-secondary students are offered: Problems and necessity, principles, objectives, structure content and time, events Learning to focus on the real participation both in and outside school, media and resources and measurement and evaluation. The curriculum is consistent and appropriate level. The comparison between the average life skills of the experimental group higher than the control group had a statistically significant at .001 level. The posttest means score of the enrichment curriculum for Life skills of the experimental group were significantly higher than pretest at 0.001 level. 2) The effectiveness of enrichment curriculum for life skills of the lower-secondary school students found that the student behavior that reflects life skills is increasing everywhere. Phase and through the 80 percent threshold in the final.

Key words: Life Skills / Enrichment Curriculum / Lower-Secondary School Students.

บทนำ

ในภาวะสังคมโลกยุคต้นศตวรรษที่ 21 ที่กำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า องค์ความรู้มากมายมหาศาลกำลังถูกสร้างขึ้น และหลั่งไหลไปสู่ทุกสังคมทั่วโลกอย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน เกิดผลกระทบอย่างมากมายต่อสภ าพการดำเนินชีวิตของผู้คนทุกระดับ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็ก และเยาวชนที่จะเติบโตเป็นกำลังสำคัญของชาติ หากไม่ได้รับการดูแลและจัดการอย่างเหมาะสมก็จะก่อให้เกิด ความสูญเสียกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ การศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องดำเนินการเพื่อเตรียมคนไปเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรง พลิกผันและคาดไม่ถึง คนยุคใหม่นี้จึงต้องมีทักษะสูงในการเรียนรู้และการปรับตัว (วิจารณ์ พานิช, 2554: 18) ภาคีเครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ให้ความสำคัญกับทักษะที่เด็กและเยาวชนจำเป็นต้องมีและควรได้รับการส่งเสริมคือ ทักษะการเรียนรู้ การคิด ทักษะการสื่อสาร ทักษะการสร้างสรรค์และผลิตนวัตกรรม ทักษะสารสนเทศ สื่อเทคโนโลยี ทักษะการทำงาน และ ทักษะชีวิต (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2550 อ้างถึงใน จักรพรรดิ วะทา, 2556: 85; กรมอนามัย, 2558: 1; James Bellanca & Ron Brandt, 2011: 34; Ken Kay, 2011: 118-199)

ทักษะชีวิต หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะจัดการกับปัญหาต่าง ๆ รอบตัวทั้งในสภาพสังคมปัจจุบันและเตรียมพร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตในอนาคต (ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์ และสุวรรณา เรืองกาญจนเศรษฐ์, 2551: 3; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2554: 1; ปิยาภรณ์ พุ่มแก้ว, 2555: 10; Maxwell, 1981: 8; WHO, 1994: 1) ทักษะชีวิตจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสังคมโลก

เพื่อให้เกิด การพัฒนาตนเองโดยการใช้ความคิด การปรับตัว การตัดสินใจ การสื่อสาร การจัดการกับอารมณ์และความเครียดในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทำให้คนฉลาดรู้ ฉลาดเลือก และฉลาดปฏิบัติ รวมทั้งรู้จักยับยั้งชั่งใจ บุคคลที่มีทักษะชีวิตจะเป็นคนที่มีเหตุผล รู้จักที่จะเลือกที่ใช้เทคโนโลยี การสื่อสาร และวิธีการดำรงชีวิตที่เหมาะสม สังคมใดที่บุคคลมีทักษะชีวิตแล้วจะส่งผลให้สังคมนั้นเป็นสังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน ทั้งมีความสำคัญในการจัดการศึกษา รวมถึงการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่รุนแรงในสังคม (พรรณิภา โสตถิพันธุ์, 2551: 28, นพัสชวินทร์ มูลทาทอง, 2555: 23-24)

อย่างไรก็ตามเด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้า แต่สถานการณ์ปัจจุบันกลับพบว่า เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพมากขึ้นและเร็วก่อนวัยอันควร โดยปัญหาสุขภาพที่พบบ่อยและเป็นปัญหาของสาธารณสุขทั่วโลก คือ การบาดเจ็บและเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โรคเอดส์ การตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ และผลกระทบจากการทำแท้ง (นัยนา หนูนิล และสายฝน เอกวรางกูร, 2554: 31) ทั้งเด็กและเยาวชนไทยออกจากระบบการศึกษาในช่วงระดับมัธยมศึกษา ผลมวลรวมความสุขของคนไทยลดลงมากเนื่องมาจากปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเงิน ความขัดแย้ง สภาพปัญหาเด็กและเยาวชนไทยเพิ่มขึ้นและขยายตัวอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของยาเสพติด การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การสูบบุหรี่ การติดเกม การอยู่ร่วมกันในสังคมแล้วเกิดการทะเลาะวิวาทใช้ ความรุนแรง การเที่ยวสถานบันเทิง การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย การขายบริการทางเพศ การตั้งครรภ์ของเด็กที่ไม่พึงประสงค์ รวมถึงการที่เด็กมีพฤติกรรมเลียนแบบจากสื่อ โฆษณา และใช้เทคโนโลยีในทางลบ และการติดการพนันออนไลน์ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556: 6-12)

จากสภาพปัญหาเห็นได้ว่า พฤติกรรมของเด็กและเยาวชนไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปในทางลบมากขึ้นและนับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงและซับซ้อนส่งผลให้คุณภาพการศึกษาต่ำลง เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน (O-NET) ทุกกลุ่มสาระวิชาหลัก ปีการศึกษา 2556 และ 2557 มีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าร้อยละ 50 ผลการทดสอบความถนัดทางวิชาการและวิชาชีพ (PAT) ทุกวิชามีคะแนนเฉลี่ยน้อยกว่าครึ่งหนึ่ง ที่สำคัญยังพบว่า ความสามารถในการแข่งขันต่ำลงอีกด้วย กล่าวคือ ประเทศไทยได้รับการจัดอันดับความสามารถในการแข่งขันด้านการศึกษาอยู่ในลำดับที่ 54 จาก 60 ประเทศ จึงเป็นส่วนที่ฉุดรั้งอันดับโดยรวมให้ต่ำลง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557: 34-35) ปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุมาจากเด็กและเยาวชนไทยมีทักษะชีวิตต่ำ

องค์การอนามัยโลก (WHO) จึงได้เสนอ กลยุทธ์ในการพัฒนาทักษะชีวิตว่า ควรเริ่มต้นที่กลุ่มเด็กและเยาวชนที่อยู่ในระบบโรงเรียน เพราะเป็นการสนับสนุนให้เด็กมีพฤติกรรมสุขภาพและสุขภาพจิตที่ดี มีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล เป็นการป้องกันเด็กและเยาวชนตั้งแต่เริ่มแรกก่อนที่จะเกิดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในอนาคต ทั้งเด็กและเยาวชนก็อยู่ในระบบโรงเรียนที่เข้าถึงได้ง่าย มีโครงสร้างชัดเจน มีครูที่มีประสบการณ์อยู่แล้ว ผู้ปกครอง ชุมชนให้ความเชื่อถือและไว้วางใจ ติดตาม ประเมินผลได้ทั้งในระยะสั้น และระยะยาว (องค์การอนามัยโลก (WHO), 1994: 6) ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวในโรงเรียนได้นั้น “หลักสูตร” ถือว่าเป็นหัวใจของ การจัดการศึกษา เป็นเครื่องมือในการแปลงจุดมุ่งหมายและนโยบายสู่การปฏิบัติ และเป็นเครื่องชี้นำทาง การจัดการความรู้และประสบการณ์แก่ผู้เรียน (สุนีย์ ภู่พันธ์, 2546: 2) โดยมีผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้นำที่จำเป็นและสำคัญต่อการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนเพื่อชี้นำสังคมในอนาคต (ธีระ รุญเจริญ, 2557: 283) ทั้งหลักสูตรที่จำเป็นนั้นควรเป็นหลักสูตรเสริมที่ต้องสร้างและพัฒนาขึ้นมาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของศาสตร์ต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาและสถานการณ์ได้ทันท่วงที (จักรพรรดิ วะทา, 2556: 160)

กระทรวงศึกษาธิการตระหนักและเห็นความสำคัญของการพัฒนา “ทักษะชีวิต” ให้กับเด็กและเยาวชนของชาติ จึงได้กำหนดให้การพัฒนาทักษะชีวิตเป็นจุดเน้นการพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษาสำหรับการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง พ.ศ. 2552 - 2561 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2552: 2) มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กำหนดทักษะชีวิตให้เป็น 1 ใน 5 สมรรถนะสำคัญที่ผู้เรียนจะต้องได้รับการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ด้านทักษะและเจตคติเพื่อให้รู้จัก เข้าใจตนเอง และเห็นอกเห็นใจผู้อื่น สร้างความสัมพันธ์อันดี

ระหว่างบุคคล รู้จักที่จะจัดการกับปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ อย่างเหมาะสมและสามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อม รู้จักที่จะหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น ป้องกันตัวเองในภาวะคับขันและจัดการกับชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับวัฒนธรรมและสังคม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2554: 1) และปีการศึกษา 2558 กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดนโยบาย “ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้” เพื่อลดเวลาเรียนภาควิชาการลง แต่ต้องไม่กระทบเนื้อหาหลักที่ผู้เรียนควรเรียนรู้ เพิ่มเวลาและโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนเกิดทักษะที่จำเป็น ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยี ทักษะการทำงานทักษะชีวิต ใน 4 หมวดหรือ 4 H (Head Heart Hand Health) (กระทรวงศึกษาธิการ, 2558: 1, กรมอนามัย, 2558: 1) ซึ่งเนื้อหาครอบคลุมโนทัศน์ของทักษะชีวิต แต่ในสภาพจริงปัจจุบันพบปัญหาเรื่องการจัดการเรียนการสอนทักษะชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับสันต์ สุวทันพรกุล (2553) และ วโรชา คล้ายแจ้ง (2552) ได้วิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาของ การสอนทักษะชีวิต พบว่า สถานศึกษาไม่เห็นความสำคัญ ขาดระบบและการเตรียมความพร้อม ขาดการสนับสนุนจากผู้บริหาร ครูขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องทักษะชีวิต ที่สำคัญ คือ ไม่มีหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตที่สอดรับกับสภาพสังคมปัจจุบัน เพราะหลักสูตรและการเรียนการสอนส่วนใหญ่ในปัจจุบันเน้นด้านวิชาการมากไป เป็นระบบบริโภคนิยมที่ครูจะเป็นผู้ให้ เด็กจะเป็นผู้รับความรู้มากกว่าจะเป็นผู้ผลิต หรือ พัฒนาสิ่งใหม่ ๆ ให้กับตนเองและสังคม (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และคณะ, 2554: 3) ครูจึงจำเป็นต้องเป็นผู้เรียนตลอดเวลาตราบเท่าที่เป็นอยู่ทั้งการพัฒนาวิชาชีพจะต้องทำอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ครูและผู้บริหารรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2551 อ้างถึงใน อรุณ จุติผล, 2557: 183) เพื่อพร้อมพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติให้มีทักษะชีวิตควบคู่ไปกับด้านวิชาการ

จากความสำคัญของปัญหาที่กล่าวมาทำให้ผู้วิจัยในฐานะผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งต้องรับผิดชอบการบริหารจัดการศึกษาทั้งการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมเสริมหลักสูตรเห็นถึงความสำคัญ และ ความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งยังไม่พบงานวิจัยรองรับแล้วยังมีเหตุผลอีกสองประการ ประการแรกเด็กวัยนี้เป็นช่วงวัยรุ่น ดังนั้นการแก้ปัญหา การป้องกันปัญหา การลดความเสี่ยงเลี่ยงความขัดแย้งนับว่ามีความจำเป็น ประการที่สองเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตให้กับนักเรียนในอนาคตได้ ทั้งยังคาดหวังให้สถานศึกษาได้มีหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และเป็นแนวทางสำหรับสถานศึกษาอื่น ๆ ที่จะนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบท เป็นไปตาม ความคาดหวังของชาติ รวมถึงเป็นหนึ่งพลังเล็ก ๆ ในการนำเสนอแนวทางการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับสังคมเพื่อร่วมสร้างพลเมืองให้มีคุณภาพเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น

2. เพื่อหาประสิทธิผลของหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยกำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเป็น 4 ตอน คือ การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน การสร้างหลักสูตร การทดลองใช้หลักสูตร และการปรับปรุงหลักสูตร ซึ่งนำเสนอดังนี้

ตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ผู้วิจัยดำเนินการ 3 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้มาซึ่งแนวคิด ทฤษฎีพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตแล้วสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth Interview) จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน 9 คน เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และทักษะชีวิตที่จำเป็น(Need Assessment)สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เขียนนิยาม องค์ประกอบและตัวชี้วัดของทักษะชีวิตนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจสอบยืนยัน

ตอนที่ 2 การสร้างหลักสูตร ตอนนี้ผู้วิจัยนำผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากตอนที่ 1 มายกร่างหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น เป็น 7 องค์ประกอบ ได้แก่ สภาพปัญหาและความจำเป็น

การกำหนดหลักการ วัตถุประสงค์ การกำหนดโครงสร้างเนื้อหาและเวลา กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อและแหล่งเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล แล้วประเมินความเหมาะสมและความสอดคล้องของร่างหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 6 คน หลังจากนั้นนำผลการประเมินและข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรให้สมบูรณ์

ตอนที่ 3 การทดลองใช้หลักสูตร โดยการ นำหลักสูตรไปทดลองใช้กับนักเรียนกลุ่มตัวอย่างที่ได้มาด้วยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้าน นาเคียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครศรีธรรมราช เขต 1 ปีการศึกษา 2558 จำนวน 40 คน โดยใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย แบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มละ 20 คน เป็นกลุ่มทดลอง (Experimental Group) และกลุ่มควบคุม (Control Group) โดยใช้แบบแผน การวิจัย Pretest- Posttest Control Group Design ซึ่งมีเครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง ได้แก่ หลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น คู่มือครู แผนการจัดกิจกรรม แบบวัดทักษะชีวิต แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรมทักษะชีวิต และแบบบันทึกการสะท้อนผลการเรียนรู้

ตอนที่ 4 การปรับปรุงหลักสูตร โดยการนำผลการทดลองใช้มาปรับปรุงหลักสูตรให้มีความสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้ในโอกาสต่อไป

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยและพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ผลการพัฒนาหลักสูตร

หลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่พัฒนาขึ้นครั้งนี้มีองค์ประกอบ คือ สภาพปัญหาและความจำเป็น หลักการ วัตถุประสงค์ โครงสร้างเนื้อหาและเวลา แผนการจัดกิจกรรม สื่อและแหล่งเรียนรู้ และ การวัดและประเมินผล ซึ่งได้บูรณาการเนื้อหาเป็น 4 หน่วยการเรียนรู้ตาม 4 องค์ประกอบของทักษะชีวิตภายใต้ชื่อว่า “SITE Abilities” มี 8 แผนการจัดกิจกรรม และค่ายทักษะชีวิตที่ประกอบด้วย 6 ฐานการเรียนรู้ ใช้เวลาในการจัดกิจกรรมทั้งหมด 30 ชั่วโมง

ผลการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร พบว่า หลักสูตรมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก มี ความสอดคล้องโดยมีค่าดัชนีความเที่ยงตรงตามเนื้อหารายข้ออยู่ระหว่าง .83 – 1.00 และค่าดัชนีความเที่ยงตรงตามเนื้อหาทั้งฉบับเท่ากับ .96

2. ผลการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตร พบว่า หลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นมีความแตกต่างของค่าเฉลี่ย และประสิทธิผลของหลักสูตรดังนี้

2.1 ค่าเฉลี่ยร้อยละคะแนนทักษะชีวิตของนักเรียนกลุ่มทดลองหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

2.2 ค่าเฉลี่ยร้อยละคะแนนทักษะชีวิตหลังการใช้หลักสูตรของนักเรียนกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

2.3 ประสิทธิผลของหลักสูตร พบว่า ร้อยละพัฒนาการพฤติกรรมทักษะชีวิตของนักเรียนกลุ่มทดลองสูงขึ้นทุกครั้งและครั้งสุดท้าย (ครั้งที่ 5) มีคะแนนร้อยละสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ คือ ร้อยละ 80

2.4 ผลการสะท้อนการเรียนรู้หลังการใช้หลักสูตรของนักเรียนกลุ่มทดลอง พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจในหลักสูตรอยู่ในระดับมากที่สุด ผู้เรียนมีความสนใจและให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมมากเมื่อเปรียบเทียบกับระยะแรก ๆ ผู้เรียนมีพัฒนาการของการนำเสนอด้วยวาจา คือ กล้าคิด กล้าถาม กล้าพูดอย่างมีเหตุผล มีความมั่นใจในตนเอง ในระยะที่สามเป็นต้นมาพบว่า เมื่อผู้เรียนได้รับการกระตุ้นด้วยคำถาม R-C-A ผู้เรียนจะตอบสนองต่อคำถามได้เร็วขึ้น กล้าแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นที่ถาม สามารถแสดงแนวคิดที่แปลกใหม่และหลากหลายในการแก้ปัญหาหรือตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี ทั้งมีการอภิปรายกลุ่ม การนำเสนอผลงานกลุ่ม การแสดงบทบาทสมมุติ การเล่นเกม และการออกแบบผลงานจากการระดมความคิดได้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ที่สำคัญนักเรียนสามารถปรับตัวในการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดีขึ้นทั้งมีการเปิดใจในการรับเพื่อนเข้ากลุ่ม รวมถึงการกล้าแสดงออกและวางแผนการทำงานได้ดีขึ้น ผู้เรียนสามารถเขียนสรุปความรู้ได้เป็น Mind Map สามารถจำแนกข้อดี ข้อบกพร่อง และแนวทางการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้เนื่องจากได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดจากคณะครูและได้เรียนรู้จากกิจกรรม

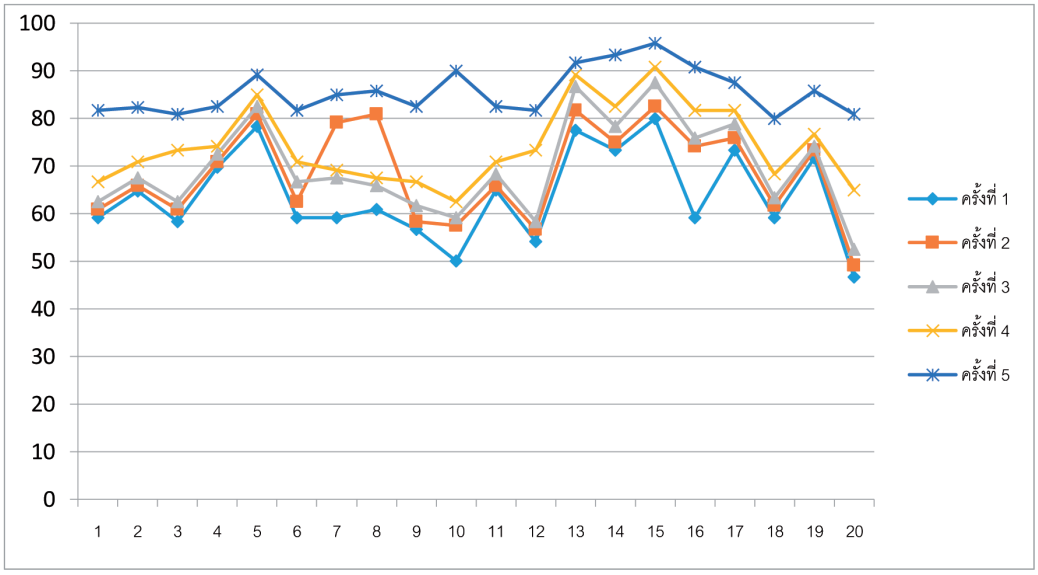
ที่หลากหลายอย่างสนุกสนาน มีบรรยากาศที่ดีระหว่างนักเรียนกับครู นักเรียนกับโรงเรียน นักเรียนกับเพื่อน ที่สำคัญหลักสูตรมีประโยชน์สำหรับการดำเนินชีวิตปัจจุบัน และเตรียมพร้อมสำหรับการปรับตัวเองในอนาคต ซึ่งนักเรียนอยากให้โรงเรียนจัดกิจกรรมในลักษณะเช่นนี้ทุกปีเพื่อเสริมสร้างให้เด็กรู้จัก เข้าใจตนเองและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันทั้งช่วยเสริมสร้างทักษะการคิด ตัดสินใจแก้ปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์ และจัดการ อารมณ์และความเครียดได้อย่างเหมาะสม ซึ่งผลการเปรียบเทียบค่าที (t-test) ปรากฏดังตารางที่ 1 และประสิทธิผลของหลักสูตรปรากฏดังแผนภาพที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการเปรียบเทียบค่าที (Independent t- test) ระหว่างคะแนนทักษะชีวิตของนักเรียนก่อนและหลังการทดลองใช้หลักสูตรของนักเรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม และเปรียบเทียบค่าที (Dependent t-test) ระหว่างคะแนนทักษะชีวิตของนักเรียนก่อนและหลังการทดลองใช้หลักสูตรของกลุ่มทดลอง (N = 20)

องค์ประกอบของทักษะชีวิต	ก่อนทดลอง		หลังทดลอง		t - test	Sig
	X	S.D	X	S.D		
1. ความสามารถในการรู้จัก เข้าใจตนเองและผู้อื่น (S)						
กลุ่มทดลอง	22.35	3.248	27.60	2.35	5.525	0.000
กลุ่มควบคุม	18.05	2.523	23.05	2.837		
2. ความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (I)						
กลุ่มทดลอง	22.15	3.065	26.35	2.661	5.220	0.000
กลุ่มควบคุม	21.05	2.781	22.30	2.226		
3. ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ตัดสินใจและแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ (T)						
กลุ่มทดลอง	18.25	2.468	23.65	1.731	7.078	0.000
กลุ่มควบคุม	16.15	1.631	19.55	1.503		
4. ความสามารถในการควบคุมอารมณ์และจัดการกับความเครียด (E)						
กลุ่มทดลอง	22.50	2.837	28.30	1.080	8.627	0.000
กลุ่มควบคุม	17.45	2.046	23.80	2.067		
กลุ่มทดลอง (SITE-Abilities)	85.25	8.110	105.90	3.712	9.363***	0.000
กลุ่มควบคุม (SITE-Abilities)	72.70	6.29	88.70	4.66	11.01	0.000
t - test (กลุ่มทดลอง กลุ่มควบคุม)			1.291***			0.000

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

ภาพที่ 1 ค่าร้อยละคะแนนของพัฒนาการพฤติกรรมทักษะชีวิตของนักเรียนเป็นรายบุคคล (ประสิทธิผลหลักสูตร)

จากการสังเกตพฤติกรรมทักษะชีวิตของนักเรียนในระหว่างการทดลองใช้หลักสูตร โดยทำการสังเกต 5 ครั้ง พบว่า ครั้งที่ 1 - 4 นักเรียนมีทักษะชีวิตอยู่ในระดับต่ำ – ปานกลางมีแนวโน้มสูงขึ้น เรื่อย ๆ คือ ครั้งที่ 1 คะแนนเฉลี่ยร้อยละ 64.38 ครั้งที่ 2 คะแนนเฉลี่ยร้อยละ 68.67 ครั้งที่ 3 คะแนนเฉลี่ยร้อยละ 69.58 และครั้งที่ 4 คะแนนเฉลี่ยร้อยละ 74.33 ส่วนครั้งที่ 5 นักเรียนมีทักษะชีวิตอยู่ในระดับสูง คือ มีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 85.58 แสดงให้เห็นว่านักเรียนมีพฤติกรรมการมีทักษะชีวิตที่มีแนวโน้มสูงขึ้นทุกระยะและผ่านเกณฑ์ร้อยละ 80 ในครั้งสุดท้าย

อภิปรายผล

การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นครั้งนี้ จากสรุปผลการวิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจและนำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. ผลการพัฒนาหลักสูตร

ผลการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นครั้งนี้มีลักษณะเป็นหลักสูตรเสริม (Enrichment Curriculum) ที่พัฒนามาจากข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่ ข้อมูลที่คงที่ เช่น หลักการที่วิเคราะห์ สังเคราะห์ได้จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่เป็นพลวัตรที่มีการเปลี่ยนแปลงจากสภาพปัญหาและความต้องการจำเป็นของสังคม บุคคล และความรู้ ดำรงไว้ซึ่งความดีงามของคน มีความกว้าง ความลึก เพื่อพัฒนาความสามารถของนักเรียนให้จัดการกับปัญหาต่าง ๆ รอบตัวทั้งในสภาพสังคมปัจจุบันและเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตในอนาคตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สมชาย ทวีทรัพย์ (2552) ที่ กล่าวถึงหลักสูตรเสริมว่า เป็นหลักสูตรที่จัดให้ผู้เรียนนอกเหนือจากหลักสูตรปกติโดยมีจุดประสงค์ที่จะใช้ในการแก้ปัญหา และพัฒนาผู้เรียน เป็นหลักสูตรที่พัฒนามาจากความต้องการของผู้เรียนเพื่อให้เกิดคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ เป็นหลักสูตรที่เพิ่มศักยภาพและสมรรถนะให้ผู้เรียนด้านต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรเสริม เป็นการแก้ปัญหาป้องกันปัญหา หรือ ลดความเสี่ยงในสังคมที่มีการ

เปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด สังคมโลกมี การพัฒนาสู่ความเป็นโลกไร้พรหมแดน การสื่อสารที่รวดเร็วและมีการเผยแพร่ที่รวดเร็ว ทำให้เกิดปัญหาสังคมตามมามากมายทั้งในการดำรงชีวิต หรือ การดำเนินวิถีชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดทั้งด้านการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สอดคล้องกับแนวคิดของวิชัย วงษ์ใหญ่ (2552: 472) ที่กล่าวถึงหลักสูตรเสริมว่า มีลักษณะเป็นหลักสูตรเพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง มีระยะเวลาในการใช้หลักสูตรไม่มากนัก เน้นการเสริมสร้างสมรรถนะในการปฏิบัติงานในหน้าที่ หรือพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้เฉพาะด้าน และสอดคล้องกับแนวคิดของวิจิตร์พร หล่อสุวรรณกุล (2544: 81), อัจฉรา ฉายวิวัฒน์ (2551), สมพร หลิมเจริญ (2552), และ ปิยาภรณ์ พุ่มแก้ว (2555) ที่ว่าหลักสูตรเสริมเป็นหลักสูตรที่พัฒนาทักษะการคิด ตามจุดประสงค์ทางการศึกษาของ บลูม (Bloom) พัฒนาการตัดสินใจ นอกจากนั้นหลักสูตรเสริมยังมุ่งพัฒนาแรงจูงใจให้ผู้เรียนคิดอย่างเสรี เป็นคนที่มีวินัยในการเรียนรู้ สามารถชี้นำตัวเอง (Self-Directed) มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ มีแรงดลใจในอาชีพ มีความเชื่ออำนาจภายในตน โดยมีจุดประสงค์ในการพัฒนาทักษะชีวิตที่เป็นแกน (Core Life Skills) เหมือนกับงานวิจัยของ ปิยาภรณ์ พุ่มแก้ว (2555), โรบินสัน และซาจิเชค (Robinson & Zajicek, 2005: 453-457) ซึ่งมีความแตกต่างจากงานวิจัยทักษะชีวิตส่วนใหญ่ที่มุ่งศึกษาทักษะชีวิตเฉพาะด้าน (Specific Life Skills) เช่น การพัฒนาหลักสูตรทักษะชีวิตเพื่อป้องกันการสูบบุหรี่ ยาเสพติด เพศ โรคเอดส์และการป้องกันพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ต่าง ๆ (วโรชา คล้ายแจ้ง (2552),จันทร์พิมพ์ สุขเสริม, 2553, สัน สุวทันพรกุล, 2553, ดิฐภัทร บวรชัย, 2555, Bharath Srikala, Kishore Kumar K.V., 2010, Sarah A. Carson, 2011, Rachel E. Lang, 2011).

ผลการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นครั้งนี้ทำให้ได้หลักสูตรที่มีองค์ประกอบครบถ้วน ถูกต้อง เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาในสังคมปัจจุบัน และความต้องการของผู้เรียน เนื่องจากผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเป็น 4 ตอน ได้แก่ การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน การสร้างหลักสูตร การทดลองใช้หลักสูตร และ การปรับปรุงหลักสูตร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อัจฉรา ฉายวิวัฒน์, 2551, สมชาย ทวีทรัพย์, 2552, สมพร หลิมเจริญ, 2552, อัคพงศ์ สุขมาตย์, 2553, ศุภโชค เสือทอง, 2554, ดิฐภัทร บวรชัย, 2555, ปิยาภรณ์ พุ่มแก้ว, 2555, สุรสิทธิ์ นาคสัมฤทธิ์, 2555, ศิริรัตน์ จำปีเรือง และคณะ, 2556 ซึ่งมีประเด็นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการเป็น 3 ขั้นตอน คือ การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และได้มี การตรวจสอบยืนยันโดยผู้เชี่ยวชาญ ทำให้ค้นพบว่า นิยาม และองค์ประกอบของทักษะชีวิตมีมากเกินไป ซึ่งชีวิตจริงเราไม่อาจเลือกใช้ทักษะหนึ่งเพียงทักษะเดียวต้องใช้ในลักษณะของการบูรณาการ ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์นิยามและองค์ประกอบของทักษะชีวิตให้มีความกระชับ ชัดเจน ครอบคลุม และง่ายในการที่จะจดจำและนำไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ว่า ทักษะชีวิต คือ ความสามารถของบุคคลที่จะจัดการกับปัญหาต่าง ๆ รอบตัวทั้งในสภาพสังคมปัจจุบันและเตรียมพร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตในอนาคตที่ประกอบไปด้วย 4 ความสามารถ ภายใต้ชื่อว่า SITE Abilities ได้แก่ 1) ความสามารถในการรู้จัก เข้าใจตนเองและผู้อื่น (Self - Empathy Ability: S-Ability) 2) ความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคล(Interpersonal Relationship Ability: I-Ability) 3) ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจและแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ (Thinking Ability: T-Ability) และ 4) ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ และจัดการกับความเครียด (Emotional Control & Coping Stress Ability: E-Ability) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2554) ที่ได้กำหนดองค์ประกอบของทักษะชีวิตเป็น 4 กำหนดองค์ประกอบ คือ 1) การตระหนักรู้และเห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น 2) การคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ 3) การจัดการกับอารมณ์และความเครียด 4) การสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับองค์การอนามัยโลก (WHO, 1993) ที่ได้กำหนดองค์ประกอบของทักษะชีวิตไว้ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย และด้านทักษะพิสัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วารินท์ ฟันเฟื่องฟู และคณะ (2556) ที่ได้ศึกษาองค์ประกอบทักษะชีวิตของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในวิทยาลัยนาฏศิลป์ สังกัดสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

กระทรวงวัฒนธรรม 12 แห่ง พบว่า องค์ประกอบของทักษะชีวิตมี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ทักษะการคิด ทักษะทางจิตใจ ทักษะการกระทำ และทักษะทางสังคม

การสร้างหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นครั้งนี้กำหนดให้มีองค์ประกอบทั้งหมด 7 ประการ ได้แก่ 1) สภาพปัญหาและความจำเป็น 2) หลักการ 3) วัตถุประสงค์ 4) โครงสร้างเนื้อหาและเวลา 5) แนวการจัดกิจกรรม 6) สื่อและแหล่งเรียนรู้ และ 7) แนวการวัดและประเมินผล ซึ่งองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Tyler (1949), Taba (1962), Henson (1995) Ornstien; & Hunkins (2009), Beauchamp (2001) ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้นำในเรื่องของการพัฒนาหลักสูตรในต่างประเทศ สำหรับในประเทศไทยองค์ประกอบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ ดนุพล สุนทรัตน์ (2550), นิรมล ศตวุฒิ (2551), สมพร หลิมเจริญ (2552), อัคพงศ์ สุขมาตย์ (2553), ศุภโชค เสือทอง (2554), ปิยาภรณ์ พุ่มแก้ว (2555), สุรสิทธิ์ นาคสัมฤทธิ์ (2555), ศิริรัตน์ จำปีเรือง และคณะ (2556) ทั้งองค์ประกอบของหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตต่างก็มีความสำคัญ เหมาะสมสอดคล้องและสัมพันธ์ต่อเนื่องกันอย่างเป็นระบบเพราะว่า การพัฒนาทักษะชีวิตที่ดีจำเป็นต้องพัฒนาทุกองค์ประกอบไปพร้อม ๆ กัน และในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งก็ควรพัฒนาองค์ประกอบทักษะชีวิตไปพร้อม ๆ กันได้หลายด้านเช่นกัน ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากทักษะชีวิตแต่ด้านมีความเกี่ยวข้องกันและสามารถที่จะพัฒนาไปพร้อม ๆ กันได้แล้วแต่ผู้วิจัยหรือผู้สอนจะต้องออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมให้เอื้อต่อการพัฒนาองค์ประกอบของทักษะชีวิตให้ครบถ้วน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ออกแบบขั้นตอนการจัดกิจกรรมตามหลักสูตรครั้งนี้เป็น 3 ขั้น ได้แก่ ขั้นนำ ขั้นจัดกิจกรรม และขั้นสรุป โดยนำเทคนิคการใช้คำถาม R-C-A ด้วยวิธีการสะท้อน (Reflect) ความรู้สึก และความคิดที่ได้รับจากการปฏิบัติกิจกรรม เชื่อมโยง (Connect) กับประสบการณ์ในชีวิตจริงที่ผ่านมาหรือตนเองได้เรียนรู้มาแล้วเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการเชื่อมโยงทั้งในและนอกโรงเรียนโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น กิจกรรมรอบรั้วชบานาเคียน กิจกรรมปัญหาพาฉุกคิด แล้วนำมาปรับใช้ (Apply) ในชีวิตประจำวันของตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งเป็นการจัดลำดับขั้นตอนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักการจัดกิจกรรมที่ดีและก่อให้เกิดการบรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยเริ่มจากการกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนให้ตอบสนอง ขั้นต่อมาจะเป็นการดึงประสบการณ์เดิมของผู้เรียนออกมาเพื่อแลกเปลี่ยนกับคนอื่น ๆ ที่เน้นให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจริงแบบมีส่วนร่วม แล้วสรุปผล ซึ่งสอดคล้องกับ วนิดา ขาวมงคล เอกแสงศรี (2546: 77-78), สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ (2542: 73) ที่ได้เสนอหลักการจัดกิจกรรมและการสอนเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตผู้เรียนไว้ดังนี้ 1) กำหนดวัตถุประสงค์และแนวการสอนรวมทั้งการจัดกิจกรรมที่เน้นในด้านการปฏิบัติอย่างชัดเจนที่สามารถวัดและประเมินผลได้ 2) จัดเนื้อหาใหม่ให้มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของทักษะชีวิตที่ต้องการ 3) จัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย และวุฒิภาวะ ความสนใจ ความถนัดและความสามารถของผู้เรียนตามหลักจิตวิทยาการศึกษาและภูมิหลังหรือสภาพที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในชีวิตของผู้เรียน 4) ใช้กระบวนการกลุ่ม และกระบวนการเรียนรู้ที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดประสบการณ์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเกิดทักษะที่จะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง 5) บูรณาการองค์ความรู้กับทักษะชีวิตเพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นคุณค่าของความสำคัญในสาระความรู้ที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาทักษะชีวิตอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต 6) จัดโอกาสให้เกิดความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดการประชุมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการระหว่างบ้านและโรงเรียน การจัดงานหรือนิทรรศการเกี่ยวกับทักษะชีวิตที่เป็นที่สนใจของบุคคลทั่วไป 7) จัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับเวลา สถานที่ และสอดคล้องกับวิถีชีวิต วิสัยทัศน์และความเป็นจริงของบุคคลและเป้าหมายของสถานศึกษานั้น ๆ 8) มี การประเมินผลอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ควรมีการสะท้อนผล (Feedback) การเรียนกับผู้เรียน และสอดแทรกการให้กำลังใจหรือเสริมแรง 9) นำผลการประเมินที่ได้จากการจัดการข้างต้นมาวิเคราะห์วิจัยอย่างเป็นระบบโดยกระบวนการที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะชีวิตที่อยู่ในระดับสูงยิ่งขึ้นและควรเป็นการสอนแบบมีส่วนร่วม (Participation Learning) ปฏิสัมพันธ์กัน เช่น การใช้บทบาทสมมุติ (Role Playing) การอภิปราย (Discussion) การฝึกปฏิบัติ (Practice) การใช้วิธีการเล่าเรื่อง (Story Telling) การใช้เกม (Games) และ การใช้เทคนิควิธีการสอนอื่น ๆ ทางด้าน

จิตวิทยามาบูรณาการการสอนพัฒนาทักษะชีวิตซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ Mangrulkar, Whitman, & Posner (2011: 26-27)

2. ประสิทธิผลของหลักสูตร

ผลการประเมินทักษะชีวิตของนักเรียน ที่พบว่าหลังใช้หลักสูตรนักเรียนมีทักษะชีวิตสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตรทุกด้าน ทั้งนี้อาจจะเป็นผลจาก 1) การบริหารจัดการหลักสูตรโดยผู้บริหารที่เป็นผู้วิจัยเอง 2) การกำหนดโครงสร้างเนื้อหา และเวลาที่มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการจำเป็นของผู้ปกครอง ชุมชน และโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง 3) การออกแบบกิจกรรมหลักสูตรที่มีความหลากหลาย น่าสนใจ มีจุดเด่นที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม สังคม และวัยของผู้เรียน 4) มีการใช้สื่อที่น่าสนใจ และแหล่งเรียนรู้ที่ใกล้เคียงชีวิตจริง 6) หลักสูตรมีการบูรณาการทุกองค์ประกอบของทักษะชีวิต และ 7) มีการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง นอกจากนี้มีข้อสังเกตที่พบจากผลการประเมินทักษะชีวิตของกลุ่มควบคุม พบว่า คะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองใช้หลักสูตรสูงขึ้นทุกองค์ประกอบด้วยเช่นกัน ซึ่งกลุ่มควบคุมไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมตามหลักสูตรแต่ผลการประเมินพบว่ามีทักษะชีวิตเพิ่มสูงขึ้น แม้ว่าจะเป็นการเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยแตกต่างจากกลุ่มทดลองที่มีคะแนนการประเมินทักษะชีวิตหลังการทดลองใช้หลักสูตรเพิ่มสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ผลจากการวิเคราะห์ดังกล่าวเป็นการเปรียบเทียบในภาพรวมของกลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุม แต่เมื่อพิจารณาจากคะแนนรายบุคคลของกลุ่มควบคุมแล้ว สามารถสรุปได้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก กลุ่มควบคุมมีคะแนนการประเมินทักษะชีวิตหลังการทดลองให้หลักสูตรที่เพิ่มขึ้นจากก่อนการทดลองใช้หลักสูตรทุกคน ข้อสังเกตประการแรก สืบเนื่องจากการที่ทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมีคะแนนประเมินทักษะชีวิตหลังการใช้หลักสูตรสูงขึ้น น่าจะอนุมานได้ว่า การจัดกิจกรรมตามหลักสูตรเสริมที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นต่างก็สามารถทำให้ผู้เรียนมีทักษะชีวิตสูงขึ้นได้ แต่การกิจกรรมโดยใช้หลักสูตรเสริมที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นส่งผลให้ผู้เรียนมีทักษะชีวิตสูงขึ้นมากกว่า ข้อสังเกตประการที่สอง คือ สาเหตุที่กลุ่มควบคุมมีคะแนนเฉลี่ยผลการประเมินทักษะชีวิตหลังการทดลองเพิ่มขึ้น อาจเป็นผลเนื่องมาจากการทดสอบก่อนการทดลอง กลุ่มควบคุมอาจจำข้อสอบที่ได้ทำในครั้งแรกได้และเมื่อทำการทดสอบอีกครั้งส่งผลให้มีคะแนนเฉลี่ยสูงขึ้น สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ปิยาภรณ์ พุ่มแก้ว (2555) และแนวคิดเรื่องของผลกระทบจากการทดสอบ (Testing Effect) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงถึงการที่นักเรียนได้รับการทดสอบในเนื้อหาใดเนื้อหาหนึ่งแล้วสามารถระลึกหรือจดจำเนื้อหานั้นได้ เมื่อทดสอบอีกครั้งในช่วงระยะเวลาที่ห่างกัน นักเรียนที่ผ่านการทดสอบแล้วจะมีความสามารถในการจดจำเนื้อหาได้ดีกว่านักเรียนที่ไม่ได้ผ่านการทดสอบสอดคล้องกับแนวคิดของ Campbell ;& Stanley (1963) Fraenkel; & Wallen. (2000: 195)

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้เกิดประสิทธิผลในการนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนทั้งในส่วนของผู้กำหนดนโยบาย ผู้จัดการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน นักวิชาการ และ นักวิจัย ตามลำดับดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กระทรวงศึกษาธิการควรกำหนดการพัฒนาทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนให้เป็นหลักสูตรแกนสำหรับพัฒนาเด็กและเยาวชนทุกระดับการศึกษา

2. กระทรวงศึกษาธิการควรจัดทำคู่มือหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตให้กับหน่วยงานทางการศึกษาในระดับท้องถิ่นใช้พัฒนาครู หรือ บุคลากรที่เกี่ยวข้องเพื่อเผยแพร่ให้การศึกษาอบรม และสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่บุคลากรของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาอย่างถูกต้องครบถ้วนองค์ความรู้ต่อไป

3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ระดับกระทรวง กรม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ ควรมีการนิเทศ กำกับติดตามและประเมินผลทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนเป็นระยะ ๆ อย่างสม่ำเสมอ และให้มีการยกย่องเชิดชูเกียรติเด็กและเยาวชน หน่วยงานที่ประสบความสำเร็จ

ข้อเสนอแนะในการนำหลักสูตรไปใช้

1. สถานศึกษาที่จะนำหลักสูตรนี้ไปใช้ควรพิจารณาความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละแห่ง ทั้งนี้สามารถปรับประยุกต์กิจกรรม เนื้อหา เทคนิคการสอนในหลักสูตรให้มีความเหมาะสมกับบริบท และความแตกต่างของนักเรียน

2. การนำหลักสูตรไปใช้ควรศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน รวมถึงแผนการจัดกิจกรรม และขั้นตอนการจัดกิจกรรมจะทำให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด

3. เนื้อหาของกิจกรรมที่ออกแบบในหลักสูตรมีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของคน สิ่งแวดล้อม และสังคมที่ใกล้เคียงชีวิตจริง สอดคล้องกับตัวชี้วัดในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาสามารถพิจารณานำไปปรับใช้กับการจัดการเรียนรู้ปกติ หรือในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามนโยบายรัฐบาล “ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้” ได้

4. หน่วยกิจกรรมที่กำหนดในหลักสูตร ไม่ได้จัดเรียงเนื้อหาตามลำดับก่อน – หลัง ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนสามารถเลือกหน่วยกิจกรรมใดไปใช้ก่อนหลังก็ได้

5. การจัดกิจกรรมตามหลักสูตรเน้นทักษะการคิด ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาควรให้นโยบายที่ชัดเจน ครูผู้สอนควรศึกษาเทคนิคคำถาม R-C-A เพื่อกระตุ้นการคิด

6. เมื่อนักเรียนมีทักษะชีวิตในโรงเรียนแล้วครู หรือผู้บริหารสถานศึกษาควรจะให้มีการติดตามพฤติกรรมทักษะชีวิตอย่างต่อเนื่องโดยใช้โรงเรียนเป็นตัวตั้งเพื่อขยายผลสู่ชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการทดสอบภาวะความคงอยู่ (Follow up) หลังการวิจัยครั้งนี้เพื่อประเมินประสิทธิภาพของหลักสูตร หรือแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในเชิงพัฒนาการของการมีทักษะชีวิตที่ชัดเจนขึ้น

2. ควรมีการศึกษาวิจัยการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนทุกระดับที่มีลักษณะเป็นแกน (Core Life Skills) ครอบคลุมทุกองค์ประกอบมากขึ้น เนื่องจากในปัจจุบันมีผลการศึกษาวิจัยน้อยมาก

3. ควรมีการพัฒนารูปแบบการพัฒนาครูเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของผู้เรียนควบคู่ เนื่องจากครูเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทักษะชีวิตของผู้เรียน

4. ควรมีการศึกษาวิจัย “การพัฒนาทักษะชีวิตโดยใช้หลักการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง หรือ ชุมชน”

5. ควรมีการพัฒนา “คู่มือการพัฒนาทักษะชีวิตเพื่อสุขภาพและสังคมโดยผู้ปกครอง”

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2558). **แนวทางการจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิตเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันปัญหายาเสพติดระดับมัธยมศึกษาตอนต้น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

จักรพรรดิ วะทา. (บก.). (2556). **หลักวิชาชีพทางการบริหาร : เกียรติยศศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ เนื่องในโอกาสได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา**. กรุงเทพฯ: พี.เอ.ลีฟวิ่ง.

ชาย โพธิสิตา. (2554). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

ธีระ รุญเจริญ. (2557). **ความเป็นมืออาชีพในการจัดและบริหารการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง.

นพัสชวินทร์ มูลทาทอง. (2555). ทักษะชีวิตกับการศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน. **วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม**, 9 (1), 23-30.

นัยนา หนูนิล และสายฝน เอกวรางกูร. (2554). กระบวนการนโยบายสาธารณะเพื่อการพัฒนาต้นทุนชีวิตเด็กและเยาชน. **วารสารสภาการพยาบาล**. 26 (ฉบับพิเศษ), 30-34.

ปิยาภรณ์ พุ่มแก้ว. (2555). **การพัฒนาหลักสูตรทักษะชีวิตโดยใช้การคิดเป็นฐานการเรียนรู้สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 6**. ปริญญานิพนธ์ การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พรรณิภา โสตถิพันธุ์. (2551). **ผมเรียนชีวิตผ่านสื่อครับ การพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนผ่านกระบวนการมวลชนศึกษา กรณีเยาวชนบ้านแห่งความดี ศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชนเขต 9 จังหวัดสงขลา**. สงขลา: ศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชนเขต 9 จังหวัดสงขลา.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และคณะ. (2554). **CCPR กรอบคิดใหม่ทางการศึกษา**. กรุงเทพฯ: สพจ.

ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์ และสุวรรณา เรืองกาญจนเศรษฐ์. (2551). **ทักษะชีวิต**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพวัยรุ่น โรงพยาบาลรามาธิบดี.

รัตนะ บัวสนธ์. (2554). **การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครสวรรค์: หจก. ริมปิงการพิมพ์.

วโรชา คล้ายแจ้ง. (2552). **ผลของการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ทักษะชีวิตด้านการตัดสินใจและการแก้ปัญหาที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง เพศศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (สุขศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วารินท์ ฟันเฟื่องฟู และคณะ. (2556). **องค์ประกอบทักษะชีวิตของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น.วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรและการสอน)**. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์.

วิจารณ์ พานิช. (2554). **วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

วิชัย วงษ์ใหญ่ . (2552). **จากหลักสูตรแกนกลางสู่หลักสูตรสถานศึกษา : กระบวนทัศน์ใหม่การพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์.

วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล. (2553). **จากหลักสูตรแกนกลางสู่หลักสูตรสถานศึกษา: กระบวนทัศน์ใหม่การพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์.

วิจิตร์พร หล่อสุวรรณกุล. (2544). **การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณในกระบวนการพยาบาล**. ปริญญานิพนธ์ การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สันต์ สุวทันพรกุล. (2553). การวิจัยและพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการสาระท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นฐานเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตสำหรับนักเรียนประถมศึกษา. **วารสารวิธีวิทยาการวิจัย**. 23 (2): 198-213.

สุนีย์ ภู่พันธ์. (2546). **แนวคิดพื้นฐานการสร้างและการพัฒนาหลักสูตร**. เชียงใหม่: บริษัทดวงกมลเชียงใหม่ จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2554). **แนวทางการพัฒนาทักษะชีวิตในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2552). **ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552 – 2561)**. กรุงเทพฯ: บริษัท พริกหวาน กราฟฟิค จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). **ภาวะสังคมไทยไตรมาสหนึ่งปี**. 10 (2).

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2557). **การพัฒนาคนเพื่ออนาคตประเทศไทย. ในการประชุมประจำปี 2557 ของ สศช. วันที่ 26 กันยายน 2557**. กรุงเทพฯ.

อรุณ จุติผล. (2557). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสมรรถนะการจัดการชั้นเรียนของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครศรีธรรมราช สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ**. 14 (2): 181-197

Maxwell, Robert. (1981). **Life After School: A Social Skill Curriculum**. New York: Pregamon International Library.

Piirto, Jane. (1994). **Talented Children and Adults**. The Development and Education: New York, Mac Millar College Publishing Company.

Ralp W. Tyler. (1949). **Basic Principles of Curriculum and Instruction**. Chicago: University of Chicago Press.

Sarah A. Carson. (2011). **Life Skills Development and Transfer Through High Sport Participation : How Life Lessons are Taught and Brought to Life**. Doctor of Philosophy Kinesiology.

Taba, Hilda. (1962). **Curriculum Development: Theory and Practice**. New York: Harcourt, Brace and World.

Tyler, Ralph W. (1949). **Basic Principles of Curriculum and Instruction. Chicago**: The University of Chicago Press.

UNICEF. (2001). Life Skills. Retrieved 2 July 2015. From Http://WWW.uicife.org/life skills/index.html. World Health Organization (WHO). (1994). **Life Skill Education in School**. Geneva: WHO.